

דרישה וחקירה בדין מרומה

פתיחה

איתא במשנה בסנהדרין (דף לב.):

אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם.

לאחר מכן, המשנה מונה רשימה של דינים בהם שונים דיני ממונות מדיני נפשות. בתוס' (שם ד"ה אחד דיני ממונות) ובר"ן (שם ד"ה דיני ממונות) הקשו: למה לא נלמד מהפסוק: "משפט אחד יהיה לכם" לכל עניין, ונשווה לגמרי בין דיני ממונות לנפשות? התוס' תירצו: 'לעניין מילי דתלו בזכות וחובה אין להשוותם דלא שייך בדיני ממונות'.

אמנם, בחידושי הר"ן (שם) כתב:

יש לתרץ ולומר דקרא דמשפט אחד וכו' לא אתא אלא בעיקר הדין שהוא קבלת עדות וכיוצא בו, דהיינו דרישה וחקירה, אבל הנהגת הדיונים בדיני נפשות אינה שווה לדיני ממונות, שיותר ראוי שנחמיר בדיני נפשות מדיני ממונות.

באסיפת זקנים הביא בשם הצמח צדק תירוצו נוסף. בתוס' (בדף ג. ד"ה שנאמר משפט אחד) ביארו שאף שהפסוקים של דרישה וחקירה נאמרו בעדים זוממים ששייכי גם בדיני ממונות, מכל מקום אי לא הפסוק "משפט אחד" היינו אומרים שדווקא גבי עדים זוממים צריך דרישה וחקירה, אבל גבי שאר דיני ממונות לא נצריך דרישה וחקירה. קמ"ל הפסוק "משפט אחד", שגם בשאר דיני ממונות מצריכים דרישה וחקירה. על פי זה, יש לתרץ שדווקא גבי דרישה וחקירה למדו את הפסוק "משפט אחד", שמעיקרו נכתב בדבר ששייכא גם בדיני ממונות, אך לא לגבי שאר הדיונים. ועיין שם שהקשה מסנהדרין (דף כח.), שלמדו בגמ' מפסוק זה שקיים פסול בקרובים להעיד זל"ז, ולמדו מדיני נפשות לדיני ממונות.

קושיית הגמרא ושלוש תירוציה

הגמרא (בדף לב.) מקשה על המשנה, וז"ל:

דיני ממונות מי בעינן דרישה וחקירה ורמינהו: שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה, ובאו עדים ואמרו: היאך אתם מעדיין על שטר זה, והלא ביום פלוני עמנו הייתם, במקום פלוני, שטר כשר, ועדיו כשרין. חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו. ואי סלקא דעתך בעינן דרישה וחקירה, היכי חיישינן שמא איחרוהו וכתבוהו... אמר רבי חנינא: דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה, שנאמר משפט אחד יהיה לכם, ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוי. אלא מעתה, טעו לא ישלמו, כל שכן שתנעול דלת בפני לוי. רבא אמר: מתניתין דהכא בדיני קנסות, ואידך בהודאות והלואות. רב פפא אמר: אידי ואידי בהודאה והלואה, כאן בדין מרומה, כאן בדין שאינו מרומה, כדריש לקיש, דריש לקיש רמי: כתיב בצדק תשפט עמיתך וכתוב צדק צדק תרדף, הא כיצד, כאן בדין מרומה,

כאן בדין שאין מרומה.

קושיית הגמ' על המשנה היא מברייטא שמכשירה שטר שכתוב בו זמן מסוים ויש עדים שבאותו הזמן עדי השטר היו איתם במקום פלוני, משום דחיישינן שמא השטר מאוחר. ואם צריך דרישה וחקירה, למה אנו חוששים לכך? הרי כל עניינה של הדרישה והחקירה הוא בשביל להכחיש את העדים! א"כ, היכא שהם מוכחשים בפנינו נבוא אנחנו ונתרץ דבריהם (כך פירש רש"י את קושיית הגמרא)?! ומכאן, דלא בעינן דרישה וחקירה. הגמ' מתרצת על קושיה זו ג' תירוצים:

א. 'א"ר חנינא דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוי' - והיינו: שהמשנה עוסקת בדין דאורייתא, ולכן בעינן דרישה וחקירה. אך הברייטא נכתבה לאחר התקנה.

ב. 'רבא אמר מתניתין דהכא בדיני קנסות ואידך בהודאות והלוואות' - לפי פירוש רש"י, הכוונה היא: המשנה והברייטא איירי אחר התקנה. אלא, שהמשנה איירי בדיני קנסות, ובהם אין חשש של סגירת דלת, ולכן בעינן בהם דרישה וחקירה. והברייטא איירי בדיני הודאות והלוואות, שיש בהם חשש של סגירת דלת, ולכן לא בעינן בהו דרישה וחקירה. בפשטות, נראה שרבא לא חולק על רבי חנינא, וסובר שמדאורייתא בעינן דרישה וחקירה גם בהודאות והלוואות. ראייה לכך היא, דברי הגמרא (בדף ג.). שם רבא לומד שישנה תקנה להקל בהודאות והלוואות כדי שלא לסגור דלת בפני לווי, מכוח דבריו של ר' חנינא. אם כן, מה הטעם שנדחק רבא לפרש את המשנה דווקא בדיני קנסות, ולמה לא פירש כר' חנינא שהמשנה מדברת בדין דאורייתא? הר"ן בחידושו (ד"ה רבא אמר) ביאר, שרבא (בדף ב:) העמיד את דברי המשנה הראשונה בתחילת המסכת בזמן שלאחר התקנה, ולכן סגי בג' הדיטות ולא צריך ג' מומחין, מכוח תקנת חכמים שלא לסגור דלת עבור לוי. מאחר וכן הוא, לכן רצה רבא לפרש גם את המשנה שלנו שהיא מדברת על הזמן שלאחר התקנה, כדי שלא ייווצר מצב שהמשנה הראשונה מדברת בזמן שלאחר התקנה ומשנתנו לפני התקנה.

ג. 'רב פפא אמר אידי ואידי בהודאות והלוואות כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה כדריש לקיש דריש לקיש רמי כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף הא כיצד כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה' - כלומר, בדין מרומה התורה דורשת צדק כפול ("צדק צדק"). והיינו, שידקדקו בדרישה וחקירה.

קושייה על שיטת רב פפא

לכאורה, מאחר ורב פפא למד את דינו מפסוקים יש סימן שהוא סובר שדווקא בדין מרומה יש דרישה וחקירה מדאורייתא. אך, בדין שאינו מרומה אין צורך בדרישה וחקירה מדאורייתא. וא"כ, לכאורה הוא חולק על ר' חנינא ורבא, שבפשטות אמרו את דינם גם בדין שאינו מרומה. אולם, בחידושי הר"ן (ד"ה כאן בדין מרומה) כתב כך:

פירוש רב פפא לא פליג אדרבא כלל אלא דלא בעי לאוקמוה למתניתין בדיני קנסות אלא בהודאות והלוואות ומתניתין דבעיא דרישה וחקירה בהודאות והלוואות היינו דוקא כשהדין

מרומה ורבי חנינא מיירי בדין שאינו מרומה.

הר"ן פירש שרב פפא לא חולק על רבא ור' חנינא כלל. לפי זה, יש לשאול: הרי, לפי דבריו, ר' חנינא סובר שהתקנה היא דווקא בדין שאינו מרומה. אך, בדין מרומה נשאר דין תורה, והיינו על פי הפסוק של "משפט אחד". ואם כן, מדוע רב פפא היה צריך להביא פסוק אחר, את הפסוק: "צדק צדק תרדוף"? ועוד קשה, שמדר' חנינא משמע שגם בדין שאינו מרומה בעיני דרישה וחקירה מדאורייתא, מכוח הלימוד של "משפט אחד". ולפי רב פפא, הרי מהפסוק: "בצדק תשפוט עמיתך" למדנו שמדאו' לא צריך דרישה וחקירה בדין שאינו מרומה, מאחר ויש בפסוק רק 'צדק' אחד! כעין שאלה זו מובאת באסיפת זקנים בשם ראש משביר (ד"ה כאן בדין מרומה): 'קצת קשה, אם כן אמאי מייתי מתני 'קרא דמשפט אחד והוזה ליה לאתויי האי קרא דצדק צדק ועוד קשה משפט אחד למה לי הא מצדק צדק נפקא'.

מהי הדרישה והחקירה שבעינין בדין מרומה

בהבנת המושג: "מרומה", מפרש רש"י: (שם): 'שבי"ד מכירין בתובע זה שהוא רמאי או מבינים טענת רמאי בדבריו', ובמצב כזה צריך דרישה וחקירה. אמנם, בשבועות (דף ל:) איתא: 'מניין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה וכו' ת"ל מדבר שקר תרחק'. משמע, שבכלל לא דנים דין כזה! וי"ל, ששם פירש רש"י שמדובר בדיין 'שלמד מתוך דברי עדים שאין עדותם אמת'. ולכן במקרה כזה כלל לא ידון בזה.

בחידושי הר"ן בסוגייתנו (ד"ה כאן בדין מרומה) הביא:

וכתב ה"ר דוד ז"ל דבמאי דאמרינן הכא דבדין מרומה בעינן דרישה וחקירה אין הכוונה שנצרך כל דיני דרישה וחקירה כמו בדיני נפשות לגמרי, אלא שאם הדיין חושש בענין זה צד רמאות שהוא ידרוש ויחקור אותו צד רמאות שחושש בו, לא שיצטרך לחקור אותו צד דין שאין חושש בו, וכן נמי אף על פי שקבל הדיין עדות העדים, אם הדיין חושש בדבר, ואין בעל הדין יכול לטעון הרי העידו עדותן. ומעתה אין הדרישה וחקירה בדין מרומה אלא לפי ענין הרמאות. וא"ת ואי הכי, כי מוקמינן מתניתין בדין מרומה ואמרינן אין בין דיני ממונות לדיני נפשות וכו' א"כ לא שוו דיני ממונות בדין מרומה לדיני נפשות כלל דבדיני נפשות צריך לחקור כל צדדי הדרישות והחקירות ובדין מרומה אינו צריך לחקור וכדכתיבנא. י"ל דמשכחת לה היכא שהדיין חושש בכל הענין כולו שהוא מרומה דבכי האי הוא שצריך לעשות דרישה וחקירה בשלמות.

היינו, שכתב ר' דוד שאם הדיין חושש שבדיון זה ישנו צד של רמאות עליו לדרוש ולחקור את אותו צד של הרמאות שהוא חושש שישנו. אך, לא יצטרך לחקור ולדרוש את הצדדים שאינו חושש בהם לרמאות. והר"ן הקשה: לפי זה, כשרב פפא יישב שהמשנה איירי בדין מרומה, א"כ אינו דומה דין דרישה וחקירה של דיני ממונות שבמשנה שנצרך רק באופן חלקי, לדין דרישה וחקירה בדיני נפשות שנצרך באופן מלא. ואילו, במשנה משמע שהשוו את הדינים לגמרי! הר"ן מתרץ, שיכול להיות שאכן דין דרישה וחקירה של דיני ממונות ישווה לגמרי לדרישה וחקירה בדיני נפשות, באופן שנחשוש שהדין מרומה בכל צדדיו, וממילא יש לעשות דרישה וחקירה בכל הדין.

באספת זקנים בשם הצמח צדק כתב, שלפי ר' חנינא אנחנו למדים שצריך דרישה וחקירה משום "משפט אחד", וכן אנו מוצאים שצריך גם כן ג' דיינים מומחין מצד "משפט אחד", כמבואר בגמ' (דף ב:). אך, משום נעילת דלת ויתרו על שני דינים אלו. אמנם, בגמ' (דף ג.) מבוארת דעת ר' אחא בריה דרב איקא שחולק, וסובר שמדאורייתא סגי בדיין אחד שאינו מומחה. לכאורה, לפי זה, בפשטות, רב אחא בריה דרב איקא לא מצריך דרישה וחקירה בממונות, וחולק על רבא ור' חנינא גם כן⁸⁸. אולם, הרמב"ם (בפ"ג מהלכות סנהדרין) פסק כרב אחא בריה דרב איקא, שמדאורייתא מספיק דיין אחד בדיני ממונות. ואעפ"כ, פסק לעניין דרישה וחקירה בהלכות עדות (פרק ג' הלכה א') כר' חנינא! הצמח צדק מיישב, שגם רב אחא בריה דרב איקא סובר שלעניין דרישה וחקירה הפסוק: "משפט אחד" משווה בין דיני ממונות לדיני נפשות, ורב אחא בריה דרב איקא חולק רק לגבי ג' דיינים. שהרי, גם לר' חנינא אין דמיון בין דיני ממונות לדיני נפשות בכל עניין. שהרי, בדיני ממונות סגי בג' דיינים בעוד שבדיני נפשות צריך כ"ג דיינים. וממילא, גם לרב אחא בריה דרב איקא נאמר, שאף שלעניין דרישה וחקירה אנו למדים "משפט אחד" גבי ג' מומחין אין למדים משם. הצמח צדק הביא ראיה לכך מלשון חידושי הר"ן (בדף ג. ד"ה אלא מעתה טעו לא ישלמו), שכתב: 'ולפיכך חייבו אותם בתשלומין כדי שיחקרו הדין כפי כחם וידיעתם'. משמע, שגם לרב אחא בעינן דרישה וחקירה.

עד עתה שאלנו מספר שאלות, שלחלקם הבאנו תירוצים שונים. נסכם את השאלות:

א. אם רב פפא מסכים עם ר' חנינא ורבא, מדוע היה צריך ללמוד שבעינן דרישה וחקירה בדין מרומה מהפסוק של "צדק צדק"? והרי, המשנה לומדת שצריך דרישה וחקירה מ"משפט אחד"! ועוד, למה למד שלא צריך דרישה וחקירה בדין שאינו מרומה מהפסוק "בצדק תשפוט עמיתך"? הרי, לדעת ר' חנינא הפסוק הוא רק מכוח תקנה!

ב. לדעת ר' דוד, שבדין מרומה הדרישה והחקירה היא רק בצד שנראה שהדין מרומה בו ולא בכל הדין, אם כן, איך משווים במשנה בין דיני נפשות לדיני ממונות לעניין דרישה וחקירה? הרי הדינים שונים, שבדיני נפשות צריך דרישה וחקירה בכל הדין!

⁸⁸ ה"ה: לכאורה קשה, שלא מבואר בשום מקום שר' חנינא סובר שמדאורייתא בעינן ג' מומחין. הגמרא רצתה לומר, שאע"ג שלר' אבהו ולרבא מדאורייתא צריך ג' מומחין, מכל מקום משום שלא נסגור דלת בפני לוויין תיקנו שיספיקו ג' הדיוטות. וכדי להביא ראיה שישנה תקנה כזו, הביאו את דברי ר' חנינא על דיני דרישה וחקירה, שסובר שמטעם זה תיקנו גם שלא נצטרך דרישה וחקירה. ואם כן, חשש נעילת דלת הוא חשש אמיתי, שמכוחו תקנו להקל בדיני ממונות בדרישה וחקירה. ונלמד מכאן, למי שסובר שמדאורייתא בעינן ג' מומחין שנתקן גם בזה. אך, ר' חנינא עצמו לא דיבר כלל בשאלה של ג' מומחין, ואין להסיק שהיה סובר שצריך ג' מומחין. ולאידך גיסא, לכאורה, אין להסיק שמאחר ורב אחא בריה דרב איקא סובר שלא בעי מומחין, אם כן סימן שלא בעי דרישה וחקירה. ויש להביא לזה ראיה, לעניין שאין ה"א שנאמר שדרישה וחקירה וג' מומחין יהיו קשורים זה בזה, שהרי הם נלמדים מפסוקים שונים. שבגמ' מבואר שהצורך בג' מומחין נלמד מכוח עירוב פרשיות, ואילו הצורך בדרישה וחקירה נלמד מהפסוק: "משפט אחד". ואין קשר בין שני הדינים, פרט לאמור, שבשניהם שייכת סגירת דלת. ונראה שהצמח צדק סובר כמו שיובא להלן, שדרישה וחקירה היא מצד ב"ד. ומאחר ולרב אחא בריה דרב איקא אין צורך בב"ד בדיני ממונות, ממילא אין גם כן צורך בדרישה וחקירה.

ג. כיצד פסק הרמב"ם מצד אחד כרב אחא בריה דרב איקא, שלדעתו מספיק מדאו' בדיין אחד בדיני ממונות, ומשמע שגם לא יהיה לו דין דרישה וחקירה בדיני ממונות. ואילו, לעניין דרישה וחקירה פסק כר' חנינא, שמדאו' צריך דרישה וחקירה, ורק מכוח תקנה ביטלו את הדרישה והחקירה בדין שאינו מרומה?

הטעם של דרישה וחקירה

רש"י כותב שהצורך בדרישה וחקירה נלמד מהפסוקים: "ודרשת וחקרת", ויש לשאול: מהו הגדר של דרישה וחקירה?

ישנם שתי אפשרויות להבין זאת:

א. הצורך בדרישה וחקירה הוא מצד ב"ד. מדאורייתא העדים כשרים, ודבריהם מתקבלים. אך, יש חיוב שמוטל על ב"ד, שבי"ד לא יכול לפסוק ללא דרישה וחקירה.

ב. העדים עצמם לא נאמנים ללא דרישה וחקירה. אף שהתורה נתנה נאמנות לשני עדים, נאמנותם אינה שלימה, וצריך דרישה וחקירה כדי לחזק את נאמנותם.

הנפקא מינה בין שתי השיטות היא במקרה שאין צורך בב"ד. אז, לצד הראשון אין צורך בדרישה וחקירה. אך, לצד השני יש צורך בדרישה וחקירה, כל עוד ישנם עדים שעל פיהם מוציאים ממון.

בגמ' בריש סנהדרין (דף ב:) מבואר שבהודאות והלוואות לא בעי מומחין, ואילו בקנסות בעי מומחין. הגמ' מביאה שלדעת ר' אבהו מן התורה בעינן מומחין גם בהודאות והלוואות, וכמו שוויתרנו על דרישה וחקירה משום נעילת דלת כן ויתרנו על מומחין משום נעילת דלת. לכאורה, ניתן ללמוד מכאן שדרישה וחקירה וג' מומחין באים מאותו התחום, תחום התנהלות ב"ד. וכמו שמכוח סגירת דלת ויתרנו על דרישה וחקירה בב"ד, כך מכוח סגירת דלת ויתרנו על ג' מומחין. דהיינו, הסברה של סגירת דלת באה לשנות את סדרי התנהלות בית הדין, ולכן ניתן ללמוד אחד מהשני. וממילא, נלמד מכאן שדרישה וחקירה זה דין בב"ד. אמנם, לדעת רב אחא בריה דרב איקא מדין תורה לא בעינן ג' מומחין בדיני ממונות, אלא סגי בא' שגמיר. וא"כ, מדין תורה לא צריך כלל את ביה"ד בדיני ממונות. ואם נאמר שדרישה וחקירה היא מדיני ב"ד, יש לומר לשיטתו לא בעינן גם דרישה וחקירה מן התורה.

כאמור, הרמב"ם פסק כרב אחא בריה דרב איקא, שמדאו' סגי באחד דגמיר. ואעפ"כ, פסק שצריך לעשות דרישה וחקירה (גם בדיין יחיד). בספר המצוות (מצווה קע"ט) כתב הרמב"ם:

והמצוה הקע"ט היא שצונו לחקור עדות העדים ולדרוש אותה היטב ואחר כך נשפוט הדין ונחייב האמת ושנפליג כזה בתכלית יכלתנו כדי שלא נשפוט הדין בתחילת דיבור במהירות ונמית הזכאי. והוא אמרו יתעלה ודרשת וחקרת ושאלת היטב והנה אמת נכון הדבר.

מתוך מה שכתב הרמב"ם שהטעם לעשות דרישה וחקירה הוא: 'כדי שלא נשפוט הדין בתחילת דיבור במהירות ונמית הזכאי', משמע שהרעיון של דרישה וחקירה בנוי על ב"ד, כאפשרות הראשונה. א"כ,

השאלה מתחזקת, כיצד יש דרישה וחקירה ביחיד אף שאין שם בי"ד על דיין יחיד?

כאמור, רב פפא תירץ שבדין מרומה יש דרישה וחקירה, וזו כוונת המשנה שהזכירה דרישה וחקירה בדיני ממונות. וכדריש לקיש, שהפסוק: "צדק צדק תרדוף" בא לדין מרומה. הקשינו על זה, שמדוע רב פפא נצרך לפסוק: "צדק צדק תרדוף"? הרי אפשר ללמוד את הצורך בדרישה וחקירה מהפסוק: "משפט אחד"! נראה לתרץ, שרב פפא למד שישנם שני מסלולים של דרישה וחקירה. יש דרישה וחקירה שהיא ציווי על בי"ד לעשותה, ללא קשר לנאמנות העדים. זו היא הדרישה והחקירה שר' חנינא עוסק בה, ואותה הוא פטר מלעשות בהודאות והלוואות מכוח התקנה של סגירת דלת. רב אחא בריה דרב איקא פטר גם מדאורייתא מלעשות דרישה וחקירה זו, שהרי מדאורייתא אינו מצריך כלל בי"ד. אמנם, אם זה דין מרומה, שלפי פירוש רש"י איירי בכגון שמכירים בתובע שהוא רמאי או שמבינים שהוא טוען טענת רמאות, אז צריך לחשוש שגם עדות העדים היא שקר. במקרה זה, עושים דרישה וחקירה לא מצד בי"ד, אלא מצד העדים כדי לברר את נאמנותם. מעתה, יש לומר שהפסוק: "משפט אחד" בא לחייב מדאורייתא דרישה וחקירה מצד בי"ד, ואותה יש לעשות ללא קשר לנאמנות העדים, והפסוק: "צדק צדק תרדוף" מלמד על דרישה וחקירה מצד העדים, ואותה יש לעשות דווקא בדין מרומה.

ר' דוד שמואל בר"ן לעיל, מחדד יותר את ההבדלים שבין סוגי הדרישות והחקירות. הוא אומר שדרישה וחקירה שמצד העדים היא שונה לא רק בגלל הפסוק שממנו היא נלמדת, אלא גם באופן הדרך שבו היא נעשית. ובעצם, שדרישה וחקירה שמצד בית הדין היא דרישה וחקירה שנעשית לכל צדדי הדין. אך, דרישה וחקירה שנעשית מצד העדים נעשית רק בצד שהדין נראה בו מרומה.

לפ"ז, ניתן לומר שלאחר תירוצו של רב פפא ניתן לתרץ גם את הברייתא בגמ' שלא מצריכה דרישה וחקירה. ניתן לומר, שבברייתא מדובר גם לפני תקנת נעילת דלת, ואעפ"כ היא לא מצריכה דרישה וחקירה כי היא עוסקת בשטר. בשטר אין צורך בדרישה וחקירה, כי אין שם צורך בבי"ד. ואף בדרישה וחקירה שמצד העדים אין צורך, משום שאין שם דין מרומה. היינו, בדברי רב פפא נתחדש לנו שיש חילוק בין דרישה וחקירה מצד בי"ד לדרישה וחקירה שמצד העדים, ונתחדש לנו שהדרישה והחקירה שבדברי ר' חנינא היא רק מצד בי"ד. וממילא, היא לא שייכת בשטר.

עדות שאי אתה יכול להזימה בדיני ממונות

איתא ברמב"ם (פרק ב' הלכה ט') בהלכות רוצח ושמירת הנפש:

אדם טריפה שהרג את הנפש נהרג, שנ' ובערת הרע מקרבך, והוא שיהרוג בפני בית דין, אבל בפני עדים פטור, שמא יזמו העדים, ואם הוזמו אינן נהרגין, שהרי לא זממו להרוג אלא טריפה, וכל עדות שאינה ראויה להזמה אינה עדות בדיני נפשות.

משמע מדברי הרמב"ם, שבדיני ממונות אין בעיה של עדות שאי אתה יכול להזימה. וזה קשה, דמניין לרמב"ם זה? וכן הקשה הלח"מ בהלכות עדות (פרק כ' הלכה ז'):

עדים שהעידו על איש טריפה וכו'. בהלכות רוצח פ"ב כתב רבינו אדם טריפה שהרג את הנפש

וכן' וכל עדות שאינה ראויה להזמה אינה עדות בדיני נפשות ע"כ. וקשה לשונו שכתב בדיני נפשות דמשמע דבדיני ממונות הוי עדות והא בפ' הנשרפין דף ע"ח אמרו סתם כל עדות שאי אתה יכול להזימה אינה עדות, ומשמע בין בממון בין בנפשות דבממון ג"כ שייכא הזמה וכן נראה מדברי הר"ן בסוף פ' האשה שנתארמלה דהאי טעמא דעדות שאי אתה יכול להזימה איתיה נמי בממון.

ואף אנו נוסיף על קושייתו, שהרי הרמב"ם מצריך דרישה וחקירה בדיני ממונות, והרי הטעם לדרישה וחקירה הוא כדי שתהיה עדות שאפשר להזימה! וכן איתא ברמב"ם בהלכות עדות (פרק א' הלכה ה'):

החקירות והדרישות הן הדברים שהן עיקר העדות ובהן יתחייב או יפטר, והן כוונת המעשה שעשה וכיוון הזמן וכיוון המקום שבהן יזמו העדים או לא יזמו, שאין אנו יכולים להזים העדים עד שיכוונו הזמן והמקום.

משמע מדברי הרמב"ם, שהצורך בעשיית דרישה וחקירה הוא כדי שיהיה אפשר להזים את העדות. וכן נראה מדברי הנמוקי יוסף בתחילת פרק רביעי של מסכת סנהדרין (תחילת דף י: מדפי הרי"ף):

אלא ודאי לא בעינן דרישה וחקירה, ומינה דלא בעינן עדות שאתה יכול להזימה, דטעמא דדרישה וחקירה משום דבעינן עדות שאתה יכול להזימה הוא.

הדברים מתבססים על הגמ' בסנהדרין (מ"א ע"ב):

רב כהנא ורב ספרא תנו סנהדרין בי רבה. פגע בהו רמי בר חמא, אמר להו: מאי אמריתו בה בסנהדרין דבי רבה. אמרי ליה: ומאי אמרינן בה בסנהדרין גרידתא ומאי קשיא לך. אמר להו: מהא דקתני מה בין חקירות לבדיקות, חקירות אחד אומר איני יודע עדותן בטילה, בדיקות אמר אחד איני יודע ואפילו שנים אומרים אין אנו יודעים עדותן קיימת, מכדי אידי ואידי דאורייתא היא, מאי שנא חקירות ומאי שנא בדיקות. אמרי ליה: הכי השתא, בחקירות אמר אחד איני יודע עדותן בטילה דהויא לה עדות שאי אתה יכול להזימה. בדיקות אמר אחד מהן איני יודע עדותן קיימת, עדות שאתה יכול להזימה הוא.

ואם כן, מאחר ומצריכים דרישה וחקירה בדיני ממונות, לכאורה, היה צריך להיות שגם עדות שאי אתה יכול להזימה תהיה פסולה!

ואפשר לתרץ, שבדיני ממונות היכא שצריך בי"ד צריך גם דרישה וחקירה מצד הבי"ד. וממילא, צריך גם כן עדות שאתה יכול להזימה. אך, היכא שאין צריך בי"ד, לא צריך גם דרישה וחקירה. וממילא, אפשר לקבל גם עדות שאי אתה יכול להזימה. ומאחר ולרמב"ם אין צורך בבי"ד, שהרי הוא פוסק כרב אחא בריה דרב איקא, ממילא אין גם כן צורך בדרישה וחקירה, וגם אין צורך דווקא בעדות שאתה יכול להזימה. אמנם, בדין מרומה גם בדיני ממונות אנו צריכים דרישה וחקירה מצד העדים. ולא מצד עדות שאי אתה יכול להזימה, אלא מהפסוק: "צדק צדק תרדוף", כדי לברר את נאמנות העדים. אמנם, בדיני נפשות גם מצד העדים וגם מצד בי"ד בעינן דרישה וחקירה, כדי שיהיה אפשר להזימם.

לפ"ז, ניתן לפרש שהמשנה דיברה בשני המישורים. ובעצם, בנפשות צריך דרישה וחקירה מצד העדים ומצד בי"ד, ובדיני ממונות צריך רק מצד העדים, והיינו היכא דהוי דין מרומה.

יוצא שיש ג' סוגים של דרישה וחקירה: מדאו' בעינן דרישה וחקירה בכל הדינים מצד בי"ד. בדיני נפשות בעינן דרישה וחקירה גם מצד העדים וגם מצד בי"ד. ואילו, בדיני ממונות בעינן דרישה וחקירה מצד העדים רק בדין מרומה. לפי זה, נוכל לתרץ גם את קושיית הר"ן על ר' דוד. הר"ן הקשה שלפי ר' דוד לא דמי דרישה וחקירה בדיני נפשות שהיא דרישה וחקירה גמורה, לדרישה וחקירה בדיני ממונות שהיא דרישה וחקירה חלקית רק מהצד של המרומה. ואם כן, למה המשנה השוותה ביניהם? לפי דברינו, ניתן לומר שאכן הדינים דומים, שהרי בשניהם הדרישה וחקירה היא מצד העדים.

דרישה וחקירה לעניין עדות אישה

ביבמות (דף קכ"ב) מבואר, שנחלקו ר' עקיבא ור' טרפון אי בעינן דרישה וחקירה לעדי נשים. הגמ' שם מבארת, שהם נחלקו האם לדמות לדיני ממונות שאין צריך דרישה וחקירה, או לדמות לדיני נפשות דבעינן דרישה וחקירה. שהרי, הבא על אשת איש בחנק ודמי לדיני נפשות. אך, מצד שני היא רוצה לקבל עתה כתובה מכוח זה, וזה דמי לדיני ממונות. הלכה כר"ט, דלא בעינן דרישה וחקירה.

המאירי מסביר שלדעת ר"ט הכתובה עיקר משום שאתה בא להגבות כתובה, וכשאתה בא להגבות כתובתה ע"כ אתה מתירה להנשא. וכתב עוד המאירי, שלאחר שתקנו שהפסולים כשרים לעדות אישה שמת בעלה, ממילא לא בעינן דרישה וחקירה. אמנם, המאירי מקשה: שהרי עדיין זה דין בדיני נפשות, כי סוף סוף מתירים אשת איש לעלמא! ומתרץ המאירי שבענייני גיטין וקידושין מסתכלים על מה שקורה בהווה, בין אם באים להתיר אותה לעלמא בין אם באים לאסור אותה. ולכן לא בעינן דרישה וחקירה, כי עתה באים להגבות כתובתה. ואף שלפי זה היא עשויה להינשא בעתיד, מכל מקום אין הולכים אלא אחר ההווה. אמנם, יש אומרים שרק בעדים הבאים להתירה ולתת כתובתה אין צריך דרישה וחקירה. אך, אם לא דנים בכתובה אלא מעידים שנתקדשה ובאים לאוסרה בעינן דרישה וחקירה. אמנם, המאירי חולק. שהרי, מכל מקום הם מחייבים אותו כתובה אם תדרוש ממנו.

ומביא המאירי את קושיית התוספות: קיי"ל שמדאו' בעינן דרישה וחקירה, ורק מדרבנן לא צריך משום נעילת דלת. מאחר וכן הוא, אם נאמר שבכל עניין לא צריך דרישה וחקירה בעדות אישה, איך יש כוח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה ויפקיעו גיטין וקידושין? והם תירצו: שמאחר ויש נימוק הגיוני שכך יש לפסוק, זה לא נחשב עוקר דבר מן התורה.

אמנם יש לשאול: הרי בדיני ממונות הטעם שאין דרישה וחקירה הוא משום שלא ננעל דלת בפני לוויין, ואיך סברה זו שייכת בגיטין וקידושין? ועוד יש לשאול: הרי אפילו בדיני ממונות, אם הדין מרומה בעינן דרישה וחקירה, ואילו בעדות אישה לא בעינן כלל דרישה וחקירה!

ויש לתרץ כדברינו, שמדאו' דין דרישה וחקירה הוא מצד בי"ד, ואת זה ביטלו בדיני ממונות משום נעילת דלת. אמנם, בעדות אישה כלל לא צריך בי"ד. ולכן, ממילא, מצד בי"ד ודאי שלא היה צריך

דרישה וחקירה. אלא, שעדיין סלקא דעתך שיצטרכו דרישה וחקירה מצד העדים, ועל זה אומר ר' טרפון שעדות אישה דומה לדיני ממונות. וכמו שבדיני ממונות אין צריך דרישה וחקירה מצד העדים, כך בעדות אישה אין צריך דרישה וחקירה מצד העדים. אבל, דרישה וחקירה מצד ב"ד לא היתה הוה אמינא שנחייב בעדות אישה.

אמנם, עדיין קשה. שלפ"ז, לכאורה, בגיטין וקידושין כן נצטרך דרישה וחקירה במקרה של דין מרומה. אך, המאירי כתב שאין צריך דרישה וחקירה גם בדין מרומה בגיטין וקידושין. ויש לשאול: למה לא? הרי זה חיוב מצד העדים, ובזה לא ביטלו את הדרישה והחקירה אפי' בדיני ממונות!

נציין בזה את תירוץ הרמב"ן והתוס' ישנים. ואלו הם דברי התוס' ישנים ביבמות (קכ"ב ע"ב):

וא"ת לדידהו אמאי לא בעי חקירה דאיזה יום ואיזה שנה ותיריך הקדוש דדרישה [וחקירה] דאיזה יום אינו בשביל לעמוד על בירור העדות שהרי מהני העדות שראו מעשה מה מהניא הק בדיקה אלא אינה אלא כדי שיבואו העדים לידי הזמה ודוקא בדיני נפשות הוא דבעינן ליה כדי להציל את הגדון אבל בעדות אשה כי נמי בעינן דרישה וחקירה כמו בדיני נפשות היינו מגוף העדות לבוא לידי אמת כמו כליו שחורים וה"ה בלשון שהעיד בו כמו הכא אבל איזה יום לא צריך ופסק ר"ת דלא בעינן דרישה וחקירה דק"ל כת"ק.

היינו, הם תירצו שבעדות אישה אמנם לא צריך עדות שתהיה באופן של עדות שאתה יכול להזימה, כמו שצריך בדיני נפשות. אך, מכל מקום צריך עדות מצד בירור האמת. ומשמע מדבריהם, שאם הדין מרומה ודאי שנצריך דרישה וחקירה כדי לרדת לשורש האמת.